

Bírálat

Szakolczai György: John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutalap

című MTA doktori pályázatáról

„Kevesebb matematikát és több gazdaságtörténetet kellett volna tanulnotok!” - mondta mérgesen *Paul Volcker* egyik, brókerként dolgozó unokájának a *Lehmann Brothers* csődje után. A világgazdaság egy kritikus pillanatában hirtelen fontos lett a gazdaságtörténet: sokaknak jutott eszébe *John Kenneth Galbraith* egykor mindenki által ismert bon mot-ja: „a válságok egyetlen pozitív következménye, hogy viszonylag hosszú ideig megmaradnak a kollektív emlékezetben.” Márpedig 1929-33 tanulságai hirtelen nagyon fontossá váltak a 2007-2009-es globális válságban – gondoljunk csak arra, amikor 2008 októberében, alig hat héttel a *Lehman Brothers* csődje után a világ hat legfontosabb központi bankja – a FED, az ECB, a Bank of Canada, a Bank of England, a Bank of Japan és a People’s Bank of China – egy időpontban azonos mértékben, fél százalékkal alapkamatot csökkentett. De aligha értelmezhetők a gazdaságtörténeti, s az abból fakadó gazdaságelméleti tapasztalatok és tanulságok alapos ismerete nélkül *Szakolczai György* értekezésének központi elemei, azaz: a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutalap létrehozása, s egész működése.

Közismert, hogy a II. világháború utáni nemzetközi gazdasági együttműködési rendszer, azaz a nemzetközi gazdasági rend, a tanulságok két alapvető csoportján nyugodott: az első világháborút lezáró békék negatív tanulságain (*Keynes* pamfletjének címevel: „*A béke gazdasági következményei*”-n) , illetve az 1929-es new yorki tőzsdekrachra adott katasztrofális gazdaságpolitikai válaszok által generált 1929-33-as válság tanulságain. A 2007-2009-es válság ismét előtérbe állította ezeket a – addigra már elfeledettnek látszó – tanulságokat: mi mással magyarázhatnánk azt a fentebb említett, hogy 6 héttel a *Lehman Brothers* csődje után a világ hat legnagyobb központi bankja egyidejűleg 50 bázisponttal csökkentette az alapkamatát? A válság – a neoliberális mainstream eredményezte szabályozatlanság – újra nagy erővel *Keynes* gondolataira irányították a figyelmet: a szervezett kapitalizmus nem képzelhető el *Keynes* alapvető gondolatai, eszméi nélkül. Jellemző, hogy *Richard Posner*, chicagói jogász-közgazdász – a XX. Század legtöbbet idézett jogásza, 2009-ben „Hogyan lettem Keynesiánus?” címen publikált tanulmányt. (*New Republic*, 23 September) A válság – nyilván csak időlegesen, de nagymértékben – felértékelte a Nemzetközi Valutalap jelentőségét: a kollektív válságkezelésben egyetlen más intézménynek sincs tapasztalata és

kompetenciája. Mindezek alapján leszögezhetjük: *Szakolczai György műve különös jelentőséggel és nagy relevanciával bír.*

Meghökkenően kezdődik a könyv: az előszó első bekezdésének második mondatában Szakolczai György azt írja: „mint szinte mindenki más, úgy tudtam, hogy *Keynes* életműve az *Általános elmélet*-tel lezárult. Sokunk e súlyos tévedését az okozta, hogy az *Általános elmélet* után nem jelent meg könyve, sőt még tudományos folyóiratban közölt cikke is alig.” (11. oldal) Ez azért meghökkenítő, mert *Keynes* alapvető szerepét a Nemzetközi Valutaalap megalakításában, a *Keynes-tervet* a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen már az 1970-es évek első felében tanították. De meglepő az is, hogy közvetlenül a II. világháború után egyetemi tanulmányokat folytató szerzőnek nem volt tudomása arról, hogy a *Közgazdasági Szemle* 1944. 1-2. számában (!) *Judik József* „A *Keynes*- és *White*-terv.” címen részletes és alapos tanulmányt jelentetett meg. (1-27. oldal) (*Szakolczai György* később hivatkozik *Heller Farkas* 1946-ban megjelent írására – ez, megjelenésekor alighanem elkerülte a figyelmét.)

Judik József 8 oldalon ismerteti a *Keynes-tervet* – gondosan hivatkozva a tervezet pontjaira és azon belül a bekezdésekre – azonban forrásmegjelölés nélkül. A szerző elemzése arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi valutáris együttműködés (akármelyik tervek válik is valóra) üdvös lehet mindenki számára – „ha sikerül elérni azt, hogy a vezető országok és ezek között elsősorban a hitelező országok a nemzetközi együttműködés érdekeit szem előtt tartó magatartást tanúsítsanak. Ha a nagy országok ezt megteszik, a tagállamokkal szemben alkalmazni kívánt és gyakorlatilag elsősorban a kis országokat és az adós országokat érintő rendszabályok nagy része feleslegessé válik. Viszont a nagy országok megfelelő magatartása nélkül az adós országokkal és a kis országokkal szemben alkalmazható rendszabályok a cél elérésére nem lesznek elégségesek.” (24. oldal) Látnoki szavak – pusztán a „nagy országok” kifejezés helyébe az Amerikai Egyesült Államok-at kell írni!

Döbbenetes, hogy *Judik József* azt is elemzi, hogy milyen hatása lenne a terv megvalósulásának – abban az esetben, ha Magyarország csatlakozna a *Keynes* által javasolt klíringunióhoz, mondván „Nem érdektelen megvizsgálni, hogyan alakulna ez a hiteligenybevételi lehetőség Magyarországra, ha a terv megvalósulása esetén belépnénk a clearingunióba.” (9. oldal) A szerző arra a következtetésre jut, hogy – figyelembe véve Magyarország háború előtti nemzetközi kereskedelmi forgalmát és az aranytartalékok alakulását – „a kvóta része kezdeti szükségletünket csak szűkösen elégítené ki.” (10. oldal)

Szakolczai György kötete *Keynes* családjának, gyermek- és ifjú korának bemutatásával, egyetemi éveinek és pályakezdésének ismertetésével indul. A gondosan összeállított, *Keynes* egyéniségének fejlődését szemléletesen bemutató rész megemlíti a legfontosabb *Keynes*-életrajzokat, s szövegben azonban

gyakorlatilag nem szerepeltet hivatkozásokat. A szerzőnek a könyv hőisével kapcsolatos érzéseit jól tükrözi – némileg meghökkentő - megállapítása, mely szerint „Keynes elsősorban államférfi volt, nem pedig tudós.” (29. oldal) Nem világos, hogyan határozza meg a szerző az államférfi fogalmát: ha arra az elterjedt meghatározásra támaszkodunk, mely szerint 'a politikus a következő választásokra gondol, az államférfi pedig a következő generációkra', akkor óhatatlanul eszünkbe jut Keynes minden bizonnyal leggyakrabban idézett kijelentése arról, hogy „hosszú távon mindannyian halottak vagyunk”. Keynes valóban több volt, mint „egyszerű közgazdász”, de pontosabb a „*The Elgar Companion to John Maynard Keynes*” című kötet bevezetőjének megállapítása, mely szerint Keynes „filozófus, a valószínűség és a bizonytalanság filozófiáját” írta le és műve, a *Treatise on Probability* (1921) olyan filozófusokra is hatott, mint *Bertrand Russel* és *Ludwig Wittgenstein* (*Ibid*: 2-3. oldal)

Ugyancsak meglepő az állítása 32. oldalon: „a II. világháború után a világ lényegében véve visszatért az aranyalpra.” Miközben az előző oldalon Szakolczai György úgy fogalmaz, hogy az arany-rendszer „a modern történelemben egyedül Angliában volt igazán érvényben, és ott is csak speciális okok következtében.” (31. oldal) Valójában az első világháború előtt az aranystandard rendszere volt érvényben, melyben a valuta-árfolyamokat a valuták egymáshoz viszonyított aranyparitásai határozták meg, s ez volt az oka a valuta-árfolyamok 1870 és 1914 közötti páratlan stabilitásának. A II. világháború utáni rendszer az aranydeviza-standard, melyben csak a dollárnak volt aranyparitása, s az árfolyamokat sokoldalú megállapodásokkal rögzítették az egyes valuták dollár-árfolyama alapján, s az arany teljes mértékben kiszorult a nemzetközi pénzforgalomból.

A pályakezdő évek bemutatása után *Szakolczai György* méltó terjedelemben és igen alaposan mutatja be *Keynes* első opus magnum-ját, *A béke gazdasági következményei*-t. (42-59. oldal) A mű máig kardinális jelentőségű a nemzetközi gazdasági együttműködés kérdéskörében, s alapvető szerepe volt a Bretton-Woods-i rendszer alapelveinek meghatározásában (a veszteseket nem szabad kizárni a háború utáni együttműködésből!), az a tény pedig, hogy *Keynes* lemondott az angol béke delegációban betöltött tekintélyes, ugyanakkor jövedelmező (és igen szép jövőt, azaz: karriert sugalló) pozíciójáról, mert elfogadhatatlannak találta Európa jövője szempontjából a Békeszerződés gazdasági előírásait (elsősorban a Németországra kirótt és nyilvánvalóan teljesíthetetlen jóvátételi kötelezettségek okán), rámutat *John Maynard Keynes* erkölcsi nagyságára is.

Rendkívül érdekes – és különös áthallásokat tartalmaz, mert, sajnos, a történelem ismétli önmagát – az Európa rekonstrukciójáról írott rész. A *Treatise on Money* jól ismert, jobb helyeken tanítják (de legalábbis megemlítik a *Keynes*-ről szóló elmélet-történeti részben), nem közismert azonban az, amire

Szakolczai György indokoltan nagy nyomatékkal hívja föl az olvasó figyelmét: *Keynes Európa újjáépítésének elkötelezett híve és szószólója volt!* A *Treatise on Money* rövid bemutatása (68-73. oldal) után a szerző kettős végkövetkeztetést von le: egyrészt, „Keynes már itt megfogalmazza a Bretton-Woods-ra előterjesztett Keynes-terv legfontosabb javaslatait, azok annak „szellemileg közvetlen elődei.” (73. oldal) Másrészt, ahogy nem valósultak meg Keynes elképzelései a német jóvátételről és Európa háború utáni újjáépítéséről sem, ugyanúgy elbuktak Bretton-Woods-ban a klíringunióra vonatkozó javaslati is. Nem tartom ugyanakkor szerencsésnek az ebből eredő következtetés megfogalmazását: „A gazdasági megfontolásokat tehát ebben az esetben is felülírták a politikai szempontok, akár csak korábban, Versailles-ban és később Bretton-Woodsban” (U. o.) Véleményem szerint, *Bretton-Woods-ban egyszerűen érvényesültek a II. világháború utáni - gazdasági, politikai és katonai - erőviszonyok: mivel csak az USA lehetett a végső mentstör hitelező* (mint az I. világháború előtt Nagy-Britannia), érthetően az USA érdekei domináltak, így a klíringunió megteremtése helyett a II. világháborút követő nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer középpontjába a kulcsvalutaként működő USA dollár került.

Az ezt követő 4.5. alfejezet alig három oldalon (73-76. oldal) tárgyalja Keynes *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* című nyilvánvaló főművét - a könyvet, amely nem egyszerűen Keynes főműve, de a XXI. Századi közgazdaságtan egyik, s alighanem „a” főműve. Az indoklás – részben - logikus: „A keynesi általános elméletet ismertnek tekintem, és nem is alaptalanul, mert valóban közismert, és óriási a vele foglalkozó irodalom.” (73. oldal) Nem fogadom el azonban helytállónak az ebből közvetlenül levont következtetést: „Szempontunkból elegendő annyi, hogy Keynes főműve a teljes foglalkoztatás kérdését állítja a középpontba, és ennek az elérése a cél, ezt azonban zárt gazdaságon belül, a nemzetközi összefüggéseket figyelmen kívül hagyva tárgyalja, itt és a továbbiakban pedig azzal foglalkozom, hogy milyen nemzetközi gazdasági rend teheti lehetővé ennek a célnak az elérését.” (U. o.) Nem vitás, hogy a teljes foglalkoztatás Keynesnél kiemelt cél – ha nem is az egyetlen, de az egyik legfontosabb cél, de legalább ilyen fontos az elégtelen kereslet mint kiindulás: ebből következik ugyanis az állami szerepvállalás szükségessége. Márpedig ez az alapja a szervezett kapitalizmusnak, s e nélkül nem képzelhető el a nemzetközi gazdasági rend sem. Meggyőződésem éppen ezért, hogy a II. világháború után kialakult nemzetközi gazdasági rend, vagyis a nemzetközi gazdaság keynesi rendje nem értelmezhető az állam kitüntetett gazdasági szerepe nélkül. A Bretton-Woods-i rendszer, s az aranydeviza-standard éppenséggel a világgazdaság történetének egyetlen kollektív államközi megállapodásokon nyugvó valutáris-pénzügyi rendszere volt. Vagyis az összefüggés nem egyoldalú, hanem kölcsönös, a nemzeti és a nemzetközi viszonyok kölcsönösen hatnak egymásra. Figyelemre méltó, hogy *Szakolczai György* a II. rész nyitó mondatában a „nemzetközi gazdaság keynesi rendével”

mint a „keynesi általános nemzetközi elmélettel” (83. oldal) foglalkozik: a szóhasználat arra utal, hogy mégis volt kapcsolat az *általános elmélet* és a *nemzetközi elmélet* között! (Az ugyanebben a bekezdésben *Heller Farkas*ra található utalással kapcsolatban csak emlékeztetek *Judik József* fentebb idézett, két évvel korábbi tanulmányára.)

„A keynesi gondolatrendszer kialakulásának kezdetei” című alfejezetben (88-93. oldal) a szerző bemutatja *Keynes* egy 1940-ben az akkori brit külügyminiszter részére írott belső anyagát – mint a *Keynes-terv* közvetlen előfutárát. Szakolczai György nagy lelkesedéssel idézi *Keynes*-nek a „valuta-ellenőrzési rendszer” fenntartásának szükségességét hangsúlyozó gondolatait – szemben az I. világháború előtti rendszerrel. (88-89. oldal) Nem világos azonban, hogy itt a háborús devizakorlátozásokról vagy az 1933 utáni rendszerről van-e szó? Szakolczai György jogosan nagy nyomatékkal hívja föl a figyelmet, hogy *Keynes* a *teljes foglalkoztatás* és a *közjólétre való törekvés* céljait állította gondolatainak középpontjába (88. oldal) – ma ezt a „növekedés és teljes foglalkoztatás” formulával íránk le. Ez már önmagában is kizárta a konvertibilitáshoz való ragaszkodást, azaz: az arany-standardhoz való visszatérést – de nem ad közvetlen iránymutatást a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer alapvető kérdéseivel, mindenekelőtt az árfolyam-rendszerrel kapcsolatban. Nagyon helyes ugyanakkor annak hangsúlyozása, hogy *Keynes* itt is nagy nyomatékkal szögezi le, hogy a veszteseket – itt nevesítve: *Németországot* – nem szabad kizárni a nemzetközi gazdasági együttműködésből: „Németországgal szembeni háború utáni politikánknak tehát támogatnia kellene gazdasági újjáépítését, és büntető vagy preventív intézkedéseknek a politikai és katonai rendezésre kellene összpontosulniuk.” (Idézi: *Szakolcsai Gy.*, 2018: 90. oldal)

A szerző rendkívül alaposan tárgyalja a *Keynes-terv* un. *Alapváltozatát* – azonban igen sajátos szerkezetben: először összefoglalja az alapváltozat legfőbb tételeit (93-95. oldal), ezután következik „Az alapváltozat tételei és a mai valóság” című alfejezet (95 - 100. oldal) – amelynek létjogosultsága megkérdőjelezhető, s csak ezután mutatja be – igen részletesen – „A *Keynes-terv* alapváltozatának részletei”-t. (100 – 116. oldal)

A 8. fejezet a *Keynes-terv első változatát* ismerteti – ugyancsak rendkívül részletesen: pontról-pontra végig véve a tervezetet, s az egyes pontok ismertetése közben értékelve is azokat. Ez a fejezet nem egyszerűen *Keynes* szemléletét, a világgazdasági rendre és – főként! – a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer kívánatos alakulására vonatkozó nézeteit mutatja be igen alaposan – de világosan és egyértelműen kiolvasható belőle a szerző felfogása is. A négy alapvetést (klíringunió, nemzetközi bankpénz, a nemzetközi bankpénznek az aranyhoz való – változtatható paritású – rögzítése és a paritásnak az arany áráként való elfogadása) értelmezve *Szakolczai György* azt

az arany szerepének „majdhogynem megszüntetése”-ként értelmezi (118. oldal). Ezen értelmezés alátámasztásaként ismételten hivatkozik Keynesnek a 2. 3. alfejezetben ismertetett korai művére („*Indian Currency and Finance, 1913*”): „a Pax Britannica évszázadában az aranyvaluta-rendszer azért volt működőképes, mert London manipulálni tudta az elsősorban a sterling-övezetbe tartozó Dél-Afrikából származó arany árát, tehát valójában már ekkor sem az aranytermelés költségei határozták meg a font-sterling, hanem a londoni City mind az arany, mind a font-sterling értékét.” (119. oldal) Nos, nem zárhatjuk ki, hogy Keynes ebben tévedett; de akár tévedett, akár nem, az aranydeviza-standard rendszere a *Bank of England* „végső mentsvár hitelező” szerepén nyugodott, amihez kellett az az egykori közvélekedés is, hogy a *brit központi bank* „képes aranyat importálni a holdról”. De a Bank of England nem kizárólag Dél-Afrikából vehetett a saját maga által kibocsátott hitelpénzzel kifizetett aranyat, de korlátlanul juthatott hitelhez bármilyen más központi banktól (például az 1870-es „Baring-válságban”, amikor a Bank of England 3 millió fontos kölcsönt vette föl a Banque de France-tól és 1,5 millió fontot az Orosz Cári Banktól). E mellett, akármi határozta is meg az arany árát, az aranystandard rendszerében minden ország aranyhoz kötötte a saját nemzeti valutáját, s az árfolyamokat az aranyparitások hányadosai határozták meg. Ez az aranyparitásokhoz kötött árfolyam-rendszer ugyanakkor csaknem teljesen stabil volt 1870 – 1914 között, ami mindmáig példátlan stabilitást kölcsönzött a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszernek, s így a történelmileg addig páratlan fejlődés egyik pillére volt.

A következő oldalon Szakolczai György kifejti, hogy a *nyitott gazdaság trilemmája* voltaképpen egy *dilemma*, s a *keynesi gondolkodás* (a növekedés és a teljes foglalkoztatás preferálása) áll szemben a *neoklasszikus felfogással* (az egyensúly mindenek feletti preferálásával). A gyakorlati következtetés is egyértelmű (az árfolyam-stabilitás lehetetlenségére, illetve az euró problémáira utalva): „vissza kell térnünk a keynesi gondolkodásmóddhoz, a teljes foglalkoztatás és általános közjólét elsőbbségéhez.” (120. oldal – kiemelés tőlem: Cs. Gy.) Opponens 25 évvel ezelőtt egy cikkét azzal zárta, hogy Ő egy „derűs baloldali neo-keynesiánus” – ezt mai is hajlandó vagyok megismételni, bár ma már hozzátenném bizonyos vonzalmamat a neo-institucionalista iskolához. Így azután igazán barátilag tudok olvasni egy ilyen egyértelmű keynesiánus kiállást – csak a helyzet ennél sokkal bonyolultabb, ráadásul nem adódik belőle közvetlen következtetés a mai valutáris-pénzügyi rendszer konkrét problémáira. (A *keynesi gazdaságpolitika kiváltotta inflációs nyomás* és a stabil árfolyamok összeegyeztethetlenségéről később szólunk.)

Az első változat 3., 5. és 17. pontjának bemutatásakor írottak a szerző egy további elfogultságára világítanak rá: egyrészt, „Keynes itt azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a valutaunióról először az Egyesült Államoknak és az Egyesült Királyságnak kell megállapodnia, és e megállapodást kell a többi állam

elé terjeszteni.” (121. oldal) Másrészt, „Ez a pont egyértelműen mutatja, hogy Keynes elsősorban a II. világháború utáni Nagy-Britannia és Európa problémáira keresett megoldást javaslataival, ami azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének általános jellegűek és ne lennének a mai világgazdaságra is vonatkoztathatók.” (U. o.) Végül harmadrészt, „Keynes – kellő valóságérzéssel – az akkori világ két kulcsvalutája, a dollár és a font értékarányának megállapítását nem a klíringunió kormányzótanácsának, hanem a két alapítónak a hatáskörébe tartozónak tekintette. Ez valóban annyira alapvető és elsősorban a két államot illető gazdaságpolitikai, sőt politikai kérdés volt, hogy más megoldás nem volt elképzelhető.” (123. oldal) Nos, *Szakolczai György súlyos tévedésben van: Keynesnek egyáltalán nem volt kellő valóságérzéke*, amikor ragaszkodott tervezetének javaslataihoz: *a font-sterling már egyáltalán nem volt, nem lehetett kulcsvaluta, az erőviszonyokat alapvetően az USA gazdasági-katonai-politikai túlhatalma jellemezte, így Nagy-Britannia egyenrangú félként tételezése a valóságérzék súlyos hiányát jelzi! Szakolczai György itt – is! – figyelmen kívül hagyja, hogy a világgazdaságnak, azon belül a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszernek elengedhetetlenül szüksége van egy végső mentstár hitelezőre.* Nagy-Britannia (mint fentebb már jeleztem) az első világháború előtt képes volt betölteni ezt a szerepet; a két háború között az USA nem volt hajlandó, az eladósodott Nagy-Britannia nem volt képes betölteni ezt a szerepet – ezért volt a rendszer „non-system. A II. világháború után egyértelműen csak az Egyesült Államok tölthette be ezt a szerepet – ezért lett az USA dollár az egyetlen kulcsvaluta.

A III. rész (9-12. fejezet) a nemzetközi Valutaalapról folytatott angol-amerikai vitát mutatja be (124 – 243. oldal) – értelemszerűen a White-terv két változatának és a Keynes-terv második változatának összevetése révén. A három tervezet részletes bemutatását követi a különösen érdekes 12. fejezet: „A Keynes- és a White-terv összehasonlítása” (236 – 243. oldal) A fejezet bevezető bekezdésében *Szakolczai György* egy rezignált megjegyzéssel érzékelteti, hogy azért tisztában van a mindenkori – „történelmi” – realitásokkal. „Sajnálatos, de tagadhatatlan tény a politikának, sőt a mindenkori konkrét politikai szempontoknak az uralma a közgazdasági szempontok és különösképpen az elméleti közgazdasági tételek fölött. (...) Más nemzetközi és nemzetek fölötti szervezetekben is tapasztalható a legerősebb partner vagy partnerek domináns szerepe.” (236. oldal)

Érdekes, hogy *Szakolczai György* megrovóan ír a „valószínű hitelezők tiltakozásáról – mint a *Keynes-terv* elutasításának elsődleges okáról – homályban hagyva, hogy kiket tekint valószínű hitelezőknek (és kiket valószínű hitelfelvevőknek)? Mind a kvóták meghatározásánál, mind az igazgatótanács összeállításának módja esetében azt rója fel a szerző a Keynes-terv ellenzőinek, hogy „a hatalom többet nyom a latban, mint a kevésbé fejlett országokkal szembeni méltányosság.” (237. oldal) *Szakolczai György* joggal szögezi le, hogy

„Keynes számára nyilvánvalóan elsődleges fontosságú volt a Brit Nemzetközösség, és nem látta előre a gyarmati rendszer teljes felbomlását a II. világháborút követő évtizedekben.” (239. oldal) Nos, ha a gyarmati rendszer másfél évtized alatti teljes felbomlása nem is volt előre látható, mennyi realitása volt a Brit Nemzetközösség központi szerepének? Azért lett az USA a II. világháború utáni világgazdasági rendszer központi tényezője, mert mindenre kiterjedő túlhatalma volt a lehetséges versenytársakkal szemben, s egyedül lehetett képes hitelezni az újjáépítést. Az I. világháborúba Nagy-Britannia a világ legnagyobb hitelezőjeként lépett be és nagy adósként lépett ki abból. Az USA a világ legnagyobb adósként lépett be a világháborúba – amelyből a világ legnagyobb hitelezőjeként lépett ki. A II. világháborúban az USA hitelezői pozíciója jelentősen tovább erősödött, ugyanakkor az USA már a háborúba való belépést követően nyilvánvalóvá tette, hogy a II. világháború után nem az előző világháború utáni izolacionizmust választja. Egyrészt, anakronizmus White-ot azzal bírálni, hogy 4-5 évvel az Általános elmélet megjelenése után miért nem volt meggyőződéses keynesiánus? White számára „szinte nem létezett az egyes államok gazdaságpolitikai önállóságának a foglalkoztatási és jóléti törekvésekből eredő követelménye, annál inkább létezett viszont az egységes világgazdaság gondolata és az árfolyam-stabilitás, a szabad kereskedelmi forgalom és a szabad tőkeforgalom szerinte ebből szükségképpen származó igénye.” (239. oldal) Az aranystandard legnagyobb értéke a csaknem teljeskörű árfolyam-stabilitás volt, hiszen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok hagyományosan legnagyobb bizonytalansága az árfolyam-kockázatokban rejlik. Nem meglepő tehát, hogy a White-terv a stabil árfolyam-rendszer kialakítását tekintette központi elemnek. Keynes elképzelése, mely szerint lehetővé kellett volna tenni „szükség esetén, de rendezett módon, a többi ország szempontjait is figyelembe véve, és a leértékelési versenyt elkerülve – megváltoztathassák valutájuk árfolyamát” (240. oldal) meglehetősen ködös, nem számon kérhető. Ne feledjük a két világháború közötti időszakra jellemző non-system-et: természetes törekvés volt, hogy a II. világháború után ismét egységes, a világgazdaság egészét átfogó nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszert kell kialakítani és működtetni. A kérdés azonban az volt, hogyan lehet a rendszer egységes is és stabil is az arany közvetlen szerepe nélkül?

Az arany kívánatos világgazdasági szerepéről a Keynes- és a White-terv között fennálló nézetkülönbségekről Szakolczai György az alábbiakat írja: Keynes „egyértelműen kimondta, hogy az arany árának rögzítettnek, de megváltoztathatónak kell lennie, továbbá, hogy a tagállamok bancorkövetelései ellenében nem kérhetnek aranyat a klíringuniótól. Tudjuk, hogy tervének második változatában White ezeknek az elgondolásoknak is tett némi verbális engedményt, de tudjuk azt is, hogy a Bretton-Woods-i egyezmény kritikus, sőt központi szerepet juttatott az aranyra, és hogy az arany dollárban kifejezett ára – az ezzel ellentétes elvi engedmények ellenére – valójában fix és

megváltoztathatatlan lett. Tudjuk emellett azt is, hogy *a tagállamok kérhettek és kértek is aranyat* – nem bancor-, hanem dollárköveteléseik ellenében -, és *tudjuk azt is, hogy emiatt a Bretton-Woods-i rendszer összeomlott*. Nem vonható kétségbe, hogy Keynes ezt pontosan előre látta, White viszont nem, és ezért vívta ki, hogy a Bretton-Woods-i rendszer olyan legyen, amilyen lett.” (242. oldal – kiemelések tőlem: Cs. Gy.) Több komoly kifogásom van ezen gondolatmenet fő pontjai ellen:

Nem hiszem, hogy az aranynak kitüntetett, kiváltképpen nem központi szerepe lett volna a Bretton-Woods-i rendszerben: az arany valójában kiszorult a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszerből, a dollár aranyparitása – amely valóban nem változott 1944 és 1971 között – a rögzített árfolyamok rendszerének megalapozásához kellett, amely rendszer árfolyam-stabilitást biztosított a világgazdaságnak és negyedszázadon át jól funkcionált (beleértve az árfolyam-kiigazításokat is). A tagállamok központi bankjai valóban „kérhettek” volna – dollár ellenében – aranyat a FED-től, de ehhez korábban jelentős fizetési mérleg-többletet kellett volna elérniük (vagy dollárt venniük, ami gyöngítette volna a saját valutájuk árfolyamát, ami ellentétben állt a Bretton-Woods-i rendszer egyik alapszabályával, az árfolyamok védelmének kötelezettségével). Nem mondható, hogy a tagállamok éltek volna ezzel a lehetőséggel: Franciaország élt ezzel a hatvanas évek végén! Végül, de egyáltalán nem utolsó sorban: a Bretton-Woods-i rendszer összeomlását a vietnámi háborúnak az USA költségvetésére gyakorolt nyomása mint közvetlen kiváltó ok, de alapvetően a tartósan eltérő ütemű inflációs ráták tették elkerülhetetlenné. Ez ásta alá a rögzített árfolyamok rendszerét – s ezen a ponton semmiképpen sem ironizálás vagy éppen a jelölttel szembeni tiszteletlenség, ha megjegyezzük, hogy a keynesi gazdaságpolitika inflatörikus hatása egyáltalán nem volt lebecsülhető ...

A 13-14. fejezet a Nemzetközi Valutaalap megalapítását tárgyalja. (244 – 290. oldal) – különös figyelmet fordítva az USA és Nagy-Britannia (mint a két legfontosabb tárgyaló fél) közötti vitákra. *Szakolczai György* – hangsúlyozva a mindkét félre nehezedő megegyezési kényszert – értékelése szerint „félreérthetetlen, hogy *Keynes* az amerikai javaslat három alapvető elemének elfogadása ellenében ki tudta kötni valamennyi saját elvének fenntartását. Ezeknek az elveknek a valóságba való átültetéséhez azonban (...) egy *Keynes* kellett volna. *Keynes* nem élte meg, hogy ezt a szerepet betölthesse, másik *Keynes* pedig nem született.” (251. oldal) *Keynes* elvei között a konvertibilitásnak a tagországok saját megítélés szerinti ütemezésben történő bevezetése, a hitelezők és a hitelfelvevők szimmetrikus kötelezettségei és a tőkeforgalom szabályozásának engedélyezése volt a legfontosabb – kiegészítve a Brit Nemzetközösségen belüli valutáris kapcsolatok speciális jellegével. A *valutaparitásokkal kapcsolatban Szakolczai György*, nem említve, hogy nem aranyparitásról, hanem dollár paritásról van szó, „méltányos kompromisszumról”

ír, amely *Keynes elképzeléseirez állt közel*. (252. oldal) Itt is bancor van közös pénzként tétélezve – ami, mint köztudott, nem jött létre és a dollár lett a kulcsvaluta. Így nemigen érhető, milyen paritás-változtatás lehetetlenségéről van szó a 253. oldalon? És hogyan vezethetett a keynesi koncepció el nem fogadása a Bretton-Woods-i rendszer összeomlásához?

Az V. Rész rövid bevezetője *hármaz tragédiát* említ: *Keynes* és *White* korai halálát és annak 1971-es nyilvánvalóvá válását, hogy „a Valutaalap eredeti architektúrája tarthatatlan.” (292. oldal) Hogy egy *Keynes* iránt ennyire elfogult szerző miért tekinti a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer jövője szempontjából *White* halálát (akinek egyetlen elképzelésével sem ért elvileg egyet), az némileg meglepő bár humánus kijelentés. Azonban a Bretton-Woods-i rendszer 1971-es összeomlására aligha a tragédia a legmegfelelőbb kifejezés. Eltelt egy negyedszázad, a világgazdaság óriási fejlődésen ment keresztül, megváltoztak az erőviszonyok – és végül, de egyáltalán nem utolsó sorban az infláció minden fejlett országban súlyos problémává vált (mint a makrogazdasági bizonytalanságok legfőbb oka), amely infláció – erre ismételt emlékeztetnem kell - a keynesiánus gazdaságpolitikák nélkül aligha lett volna olyan, amilyen lett. Azt se felejtjük el, hogy a II. világháborútól 1974-ig terjedő időszak a világgazdaság történetének legdinamikusabb fejlődését eredményező korszaka volt – és, persze, ez sem volt független a keynesiánus gazdaságpolitikák dominanciájától. Ahogy *Szakolczai György* a későbbiekben írja, *Keynes* „Elveinek általános alkalmazására csak a II. Világháború után került sor; az 1950 és 1975 közötti időszak volt eszméi uralmának ideje, a világgazdaság keynesi kora.” (339. oldal) Ebben a nemzedéknyi időben a fejlett országokban az egy főre jutó jövedelem megnégyszereződött, ami történelmileg páratlan teljesítmény volt. Azután, hogy mi az „idejétmúlt” – ahogy *Szakolczai György* a keynesizmust a hetvenes évek második felétől háttérbe szorító és főiránnyá vált neoliberalizmust jellemzi, az kérdéses. Nem hiszem, hogy a keynesizmus abban a formájában, ahogy *John Maynard Keynes* kidolgozta, a XXI. Században korszerűsítés, jelentős továbbfejlesztés nélkül használható lenne.

Azzal kapcsolatban, amit *Szakolczai György* a „Valutaalap eredeti koncepciójának összeomlása” cím alatt röviden megfogalmaz (342. oldal), ismételt emlékeztetnem kell arra, hogy az arany szabadpiaci árának a dollárparitásban meghatározott (1 oz = 35 USD) paritás négyszeresére emelkedése, és az a mindaddig példátlan francia lépés, hogy ezt kihasználva a Banque de France paritásos áron aranyat vett a FED-től és a szabadpiacon (négyeszeres áron!) eladta, az 1971-es amerikai lépésnek csak egyik oka volt. Miután a rögzített árfolyamrendszer nem volt tovább fenntartható, megrendült a dollár kulcsvaluta szerepe és ezért nem volt fenntartható a dollár fix aranyparitása sem. Ez, persze, egyrészt igazolhatná *Keynes Szakolczai György* által minden fenntartás nélkül helyeselt koncepcióját, hogy ne egy nemzeti

valuta legyen a kulcsvaluta. Másrészt azonban – elnézést, hogy harmadszor is megemlítem! – a keynesi gazdaságpolitikák inflatórikus jellege a tartósan eltérő ütemű inflációs ráták révén aláásta a rögzített árfolyamok rendszerét.

A könyvet, s így a disszertációt záró VI. rész „*A közgazdaságtan egyes új irányzatai és a nemzetközi gazdaság rendje*” cím alatt az általános egyensúly neoklasszikus és keynesiánus felfogását hasonlítja össze, ismerteti Robert E. Lucas Keynes-kritikáját, majd pedig – a könyv zárásaként – Keynes időszerűségéről és nagyságáról értekeznek igen röviden. Őszintén szólva, az olvasónak nem lenne nagy hiányérzete, ha ez a három rövid fejezet (365 – 408. oldal) elmaradt volna.

*

Szakolczai György hatalmas munkát végzett: gyakorlatilag a keynesi életmű egészének alapos áttanulmányozása révén jutott el az ember, a közgazdász és az Ő alapvető nézeteinek a gondos és részletes bemutatásához, leírásához, elemzéséhez. Ezen alapul a nemzetközi gazdaság keynesi rendjének rekonstrukciója és bemutatása, illetve Keynes egyik főműve a Nemzetközi Valutaalap létrehozásának ismertetése és kritikai elemzése. Ez utóbbi akkor is igaz, ha Szakolczai György igen alaposan bemutatja a Keynes- és a White-terv közötti különbségeket, a két személy – s voltaképpen egészen nyilvánvalóan az általuk képviselt két ország – vitáit, s azt, mi minden nem valósult meg Keynes elképzelései közül. Szakolczai György könyvéből világosan kiderül, hogy az a – némileg leegyszerűsítően, de távolról sem indokolatlanul – keynesi világrendnek nevezett intézményi struktúra, amely meghatározta a világgazdaságnak a II. világháborút követő három évtizedét, mennyi mindenben a névadó akarata ellenére, elképzeléseivel sokszor ellentétes módon valósult meg és működött.

A mű rendkívül alapos, rendkívül nagy filológia pontosság jellemzi, Keynes életművének sok fontos részét először teszi elérhetővé a magyar szakmai közönség számára. Külön ki kell emelni a hatalmas tömegű angol nyelvű forrás magas színvonalú fordítását: Szakolczai György páratlan szorgalma és lelkiismeretessége – ezt nem nehéz előrejelezni! – sok lusta egyetemista és doktorandusz számára teszi könnyen elérhetővé, amit eddig csak nehezebben lehetett elérni.

A disszertáció szerkezete szigorú időrendet követ – ez logikus, más szerkezet aligha lett volna elképzelhető. Tekintettel arra, hogy egyes kardinális kérdések újra és újra felmerültek, más esetekben pedig az adott kérdésekről Keynes több, újra és újra átdolgozott anyagot készített, így bizonyos ismétlések elkerülhetetlenek voltak: ennek ellenére felmerül a kérdés, érdemes volt-e ezeket a dokumentumokat egyenként ismertetni, nem lett volna-e gördülékenyebb ezen dokumentumokban foglaltak egységes bemutatása és elemzése? Említettem korábban, hogy az *Általános elmélet bemutatását indokolatlanul rövidnek*

tartom, s hiányolom az elégtelen kereslet és az ebből következő állami szerepvállalás bemutatását és elemzését, valamint – ellentétben más, ennél kevésbé jelentős területekkel, amelyeket részletesen tárgyal a szerző – az Általános elmélet hatásának bemutatását a II. világháború utáni szervezett kapitalizmusra és annak válfajaira.

Könyv esetében ez mindig probléma, de *akadémiai doktori értekezésésként túlméretezett* egy 1 000 000 karakternél – még a Függelék nélkül is! – terjedelmesebb írás.

Szakolczai György Keynes személyiségének és művének elkötelezett híve – ez rendben van, hiszen Keynes kétségtelenül a XX. Századi közgazdasági gondolkodás egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb zsenije és egy ilyen jellegű – élet-, kor, pályarajz és műelemzés – nehezen képzelhető el a mű hőse iránti elkötelezettség, akár csodálat nélkül. Ettől függetlenül, gyakran zavaró, hogy a szerző mennyire elfogult, pontosabban, ahogy minden egyes részletkérdésben Keynesnek ad igazat, s bár egy-két megjegyzésben megemlíti a „politika”, a „hatalom” sajnálatos dominanciáját. Összességében azonban teljesen eltekint attól, vagy egyszerűen nem hajlandó figyelembe se venni, hogy Keynes 1941-ben nem egy, a világot vezető gazdasági hatalom, egy nagy hitelező – s kiváltképpen nem egy „végső mentsvár hitelező” ország nevében tárgyalt, a gazdasági erőfölény, a hitelezni képesség már egyértelműen az USA kezében volt. Utólag már csak ironikusan mosolyogni lehet a Brit Nemzetközösség Keynes által tételezett középponti szerepe fölött: a Valutaalap összeomlása még senkiben föl sem merült 1960-ban, amikor már nem létezett a brit gyarmatbirodalom. Nagy-Britannia ugyan kapott egy helyet a Valutaalap Ügyvezetőségében, de 1976-ig a brit „stop-and-go” gazdaságpolitika újra és újra Valutaalap-hitelt igényelt, s az Alap első „gigahitelét” éppen Nagy-Britannia kapta 1976-ban. Nagy-Britannia tehát a tárgyalások során, majd harminc éven át nagy adósként próbált irányító szerepet játszani a nemzetközi pénzügyi rendszerben. Ez, nyilvánvalóan lehetetlen volt – Keynes ezt nem látta be, s nem látja be Szakolczai György sem.

Alapvető vitában állok Szakolczai Györggyel az arany szerepét illetően. Korábban már külön-külön jeleztem, meggyőződésem, hogy az első világháború előtt valódi aranystandard működött, s ez határozta meg az árfolyamokat. A második világháború után pedig az arany kiszorult a rendszerből (pontosabban: az arany az I. világháború kitörésének pillanatában kiszorult a nemzetközi pénzügyi rendszerből, s azután soha nem is tért oda vissza!), amit a rögzített árfolyamok rendszere is illusztrál. E mellett, ismételten hangsúlyozom a „végső mentsvár hitelezői szerep” fontosságát – pontosabban: elengedhetetlen voltát: amíg a Bank of England, voltaképpen tehát az Egyesült Királyság képes volt ezen szerep betöltésére, addig Nagy-Britannia volt a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer központi szereplője. Azonban már az első világháború után

csak és kizárólag az Amerikai Egyesült Államok (és a FED) tölthette volna be ezt a szerepet – az USA azonban, az izolacionizmus térnyerése következtében nem volt hajlandó e szerep betöltésére. Ezért sem volt egységes, átfogó nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer a két világháború között. A II. világháború után azonban – s ez 1941-től teljesen világos volt, az USA kész volt a világgazdaság vezető erejeként működni, s ennek része volt a végső mentsvár hitelezői szerep vállalása, így a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer központi szereplőjévé válás. Ebből a szempontból Keynes a kezdetektől mégoly tiszteletreméltóan, szakmailag megalapozottan és egyben morálisan emelkedett, de alapvetően szélmalomharcot vívott.

Erős túlzásnak érzem azt is, ahogy a szerző mindig hangsúlyozza, hogy az idő mindenben Keynest igazolta (immár nyolcvan éve folyamatosan mindenben igaza volt...), és nincs egyetlen kritikai megjegyzése sem.

Összefoglalva: Szakolczai György akadémiai doktori értekezéséként benyújtott könyve történetileg és elméletileg különösen fontos, ugyanakkor közgazdaságtanilag releváns témát dolgoz föl – hatalmas tárgyismerettel, aprólékos gondossággal, logikus szerkezetben. Keynes életművének számos olyan eleme tárul föl az olvasó előtt, amely a magyar szakirodalomban eddig nem merült föl. A könyv jól olvasható, a kifejtés világos, a nyelvi színvonal igen magas, a bemutatott angol dokumentumok fordításai szabatosak, könnyen olvashatók/érthetőek.

A fentebb említett néhány kritikai megjegyzés szakmai vita és nem alapvető tartalmi/módszertani kifogás: Szakolczai György munkája mindenben megfelel az akadémiai doktori értekezésekkel szemben támasztott követelményeknek. Ennek megfelelően *Szakolczai György: John Maynard Keynes, a nemzetközi gazdaság keynesi rendje és a Nemzetközi Valutalap*” című MTA doktori értekezésének nyilvános vitára bocsátását fenntartás nélkül támogatom, s a vita megfelelő lefolytatása nyomán *Szakolczai György számára az MTA doktora fokozat odaítélését javaslom!*

Budapest, 2020. február 10.

Dr. Habil Csáki György,
a közgazdaságtudományok kandidátusa,
Egyetemi tanár